

POSEBNOSTI KRITIŠKEGA ODZIVA V MEDKULTURNEM POSREDOVANJU LITERARNIH BESEDIL

Irma Kern

Filozofska fakulteta, Ljubljana

UDK 81'255.4=111=163.6:028(=163.6)

UDK 821.111(73)–31.03Hemingway E.:82.09(497.4)

V prispevku skušamo odkriti, kako se slovenski bralci srečujejo z elementi tuje kulture v prevodni literaturi. Razmišljamo o spreminjajočem se statusu literarnega prevoda v ciljni (slovenski) kulturi in razčlenjujemo, kako se vpliv družbenih razmer v določenih elementih kritiškega odziva nanj kaže v času njihovega nastanka. Na primeru slovenskega prevoda besedila iz ameriškega literarnega sveta osvetlimo časovno pogojene elemente bralnega odziva, ki jih je v slovenskem literarnem svetu spodbudil prevod romana Ernesta Hemingwaya *Komu zvoní*, predvsem kako so se v dogajalni strukturi slovenskega prevoda romana slovenski bralci soočili s tujimi kulturnimi vrednotami, vgrajenimi v osebnost glavnega junaka, ki so posredovane tudi skozi prikaz kolektivnega delovanja skupine gverilcev v kritičnih življenjskih okoliščinah.

medkulturno posredovanje, književni prevod, izvirno besedilo, ciljni literarni sistem, kritiški odziv

The paper deals with the elements of foreign culture in literary translations. It discusses the changing views of the status of literary translations and their functions in the (Slovene) literary target system. It observes and analyses changes to various textual components and aspects of the literary source text in the Slovene translation, with a special emphasis on the impact of the current social situation on the elements of the critical reader's response at the time of its appearance. It highlights views on the foreign cultural elements in the Slovene translation of Hemingway's novel *For Whom the Bell Tolls*, which show how Slovene critical readers are confronted with such elements presented through the main character collaborating with a group of guerilla fighters in a life-threatening situation.

intercultural mediation, literary translation, source text, target literary system, critical response

1 Uvod

Najpogostejša oblika medkulturnega posredovanja književnosti je književni prevod. Z vedno bolj zapletenimi stiki kultur in jezikov so se pojavila vprašanja o književnem prevodu kot medkulturno umeščenem besedilu, o njegovi naravi, kakovosti in lastnostih ter o vlogi prevajalca kot kulturnega in zgodovinskega dejavnika, pa tudi o statusu književnega prevoda v ciljni kulturi. Pomembna so postala vprašanja o razmerju prevoda do izvirnika in o tem, kaj lahko ponudi ciljnemu bralcu ter kako se

ciljni bralec srečuje s prevodom glede na medkulturno umeščenost (Grosman 2004: 44). Številni avtorji imajo književni prevod za najpomembnejši dejavnik medsebojnega vplivanja med književnostmi posameznih narodov in poskušajo razložiti njegovo vlogo znotraj posameznih literarnih sistemov. Spoznanja o pomenu književnega prevajanja za večanje možnosti za poglobljeno medkulturno razumevanje ob hkratni skrbi za čim višjo kakovost novih prevodov omogočajo vpogled v doslej neznane realnosti človeškega bivanja.

Strokovnjaki ugotavljajo, da medkulturno ozaveščen bralec teži k poglobljanju razumevanja obeh kultur v stiku, kar prispeva k sposobnosti kritične presoje. To zahteva sposobnost in pripravljenost vživljanja v drugačno kulturo. V pričujočem sestavku najprej osvetljujemo stik izhodiščne tuje kulture s ciljno slovensko kulturo, ki ga nazorno predstavimo na primeru dejanskega književnega prevoda iz tuje literature, ki je že dolgo trdno umeščen v slovenski literarni sistem. Posebnosti medkulturnega stika odkrivamo ob spoznanjih o kritičnem branju slovenskega prevoda romana *Komu zvoni*, ki smo ga izbrali, ker gre za primer medkulturno umeščenega besedila, ki je že več kot petdeset let prisotno v slovenskem literarnem sistemu,¹ torej dovolj dolgo, da lahko ob njem opazujemo spremembe v diahronem kritičnem odzivu nanj. Te nam služijo kot osnova za pojasnjevanje razlik med izhodiščno in ciljno kulturo, ki jih književni prevod odraža, obenem pa skušamo spodbuditi njihovo razumevanje, kar je pomembno za večjo bralčevo sposobnost osebne empatije in strpnosti do drugačnih življenjskih stilov in kultur.

Bralni odzivi na slovenski prevod romana *Komu zvoni* so posebej zanimivi za opazovanje razlik v medkulturnem razumevanju tudi zato, ker gre za konkretno bralno aktualizacijo, ki je nastala v času pred razvojem prevodoslovne vede in ki kaže, kako je slovenski bralec prevedeno besedilo že od vstopa v slovenski literarni svet polnil s svojimi kulturno pogojenimi shemami oz. pomeni in izkušnjami.

2 Večplastnost bralčeve recepcije umetnostnih besedil v medkulturnem položaju

Strokovnjaki ugotavljajo, da tudi kadar bralec bere tuje umetnostno besedilo v izvirnem (tujem) jeziku, ga v medkulturnem položaju s svojim posebnim obzorjem bralnih pričakovanj in medbesedilno izkušenostjo iz tuje kulture opomenja drugače kot rojeni govorec, ki je umeščen v izvirno kulturo danega besedila. Če pa bere prevod, se sooča z že asimiliranim besedilom, torej z različico besedila, ki je nastala na temelju prevajalčevega razbiranja in razumevanja izvirnega besedila v postopku prevajanja in samodejnega prilagajanja ciljni kulturi. Ob neposrednem soočanju z drugačnimi branji se bralec lahko sprašuje o lastnem branju in razmišlja o posebnostih svojega razumevanja prevedenega besedila, kar spodbuja sposobnost kritičnega mišljenja, zavest o drugačnosti drugih kultur in jezikov pa je potrebna za razvoj radovednega in odprtega duha.

¹ Slovenski prevod Hemingwayevega romana *Komu zvoni* je prvič izšel leta 1950 pri Založbi Mladinska knjiga; prevajalec Janez Gradišnik.

Posebnosti kritiškega odziva v medkulturnem posredovanju literarnih besedil so časovno pogojene in se jasno odražajo tudi v slovenskem kritičnem odmevu na prevode iz tujih literatur, ki so nastali pred razvojem prevajalske vede. V slovenščini so se skladno z razvojem prevajalske vede pri obravnavi prevodne tematike uveljavili opisni sopomenski izrazi izvirnik in izhodiščno besedilo ter prevod in ciljno besedilo, ki so načeloma zamenljivi. Prevajanje kot proces, prevod in delovanje prevoda v ciljni kulturi so ključna izhodišča različnih prevajalskih teoretičnih razglabljanj v zadnjih treh desetletjih.

2.1 Pomen in vloga prevoda v ciljni kulturi

Preučevanje dejanskih prevodov je pokazalo, da so prevajalske norme tesno povezane s funkcijo prevoda, zato jih je treba proučevati v njihovi povezanosti z ustrežno ciljno kulturo. Strokovnjaki (Toury 1981, Grosman 2004: 74) opravljenemu prevodu leposlovnega besedila pripisujejo status književnega prevoda le v primeru, če ta v ciljnem literarnem sistemu tudi zaživi in deluje kot književni prevod, torej ga tudi bralci sprejmejo kot takega. Če si prevod v ciljnem literarnem sistemu ni pridobil statusa leposlovnega besedila, ga po njihovem mnenju ne bi smeli šteti za književni prevod. Slovenski strokovnjaki (prim. Grosman 2004:75) zagovarjajo književni prevod kot obliko medkulturnega sporazumevanja in ozaveščanja. Ob upoštevanju tega pojmovanja navajamo primer analize elementov kritiškega bralnega odziva na prevod romana *Komu zvoni* na Slovenskem, pri čemer nas zanima, ali in kako so se literarno ozaveščeni bralci odzvali na sporočilno ustreznost prevoda.

2.2 Sporočilna ustreznost književnega prevoda

Sporočilna ustreznost prevoda je vrednostna kategorija, določljiva glede na to, ali in kako prevodi v ciljni kulturi izpolnjujejo svojo funkcijo in ciljnim bralcem posredujejo globalno sporočilo izvirnika. Sporočilno ustrezen prevod bi lahko definirali kot ciljno besedilo, ki ga prevajalec izdela na osnovi izhodiščnega besedila tako, da upošteva aplikativno funkcijo, ki jo bo novo besedilo imelo v ciljni kulturi, in omogoči vzpostavitev okoliščin, v katerih se bo takšna funkcija lahko aktivirala.

Da bi bil funkcijsko ustrezen prevod hkrati sporočilno ustrezen, mora prevajalec upoštevati tudi načelo lojalnosti do avtorja oz. sporočila izhodiščnega besedila. To pomeni, da ima prevajalec dvojno odgovornost, tako do avtorja sporočila izhodiščnega besedila kot do bralcev sporočila ciljnega besedila, kar je razumljivo, če pomislimo, da navadno niti avtor izhodiščnega besedila niti bralec ciljnega besedila ne moreta preveriti, ali je prevod v resnici sporočilno ustrezen (Stolze 1994: 134, Nord 1991: 9, prim. Ožbot 2006: 22). Izdelek prevajalca, ki se ne čuti moralno zavezanega do avtorja in krši načelo lojalnosti, je sporočilno neustrezen prevod, ki lahko predstavlja v odnosu do izvirnika sporočilno predrugačeno in potvorjeno besedilo (Ožbot 2006: 22).

Glede na navedeno je pomembno upoštevati, da ima književni prevod tudi funkcijo spoznavanja neznane oz. druge kulture. Treba se je zavedati, da prevedena literarna dela iz tujih kultur bralcu omogočajo spoznavati druge vzorce obnašanja in

zunajbesedilno realnost, poleg tega pa prinašajo tudi nove oz. drugačne vrednostne sestave. Ugotovljeno je, da so za bralca praviloma zanimiva le besedila, ki se vsaj v nekaterih sestavinah navezujejo na njegovo lastno izkušnjo, in tako ponudba tuje in neznane kulture lahko vzbudi pozitiven ali negativen izziv. Bralci ga lahko rešijo s procesom prilajanja, torej s procesom asimilacije drugačnost prilagodijo lastni podobi in jo v tako spremenjeni obliki napravijo za sprejemljivo. V tem procesu ima prevajalec pomembno vlogo »medkulturnega posrednika«, zato mora dobro poznati obe kulturi in oba literarna sistema. Avtor pionirske študije na področju prevajanja Levy je izrazil prepričanje, da delovanje in vrednotenje prevoda pogojujejo »kulturne potrebe časa« (Grosman 2004b: 83). Ta ugotovitev je bila vedno aktualna, kar se kaže v kulturno pogojenem kritičkem odzivu na branje književnih prevodov na Slovenskem, ki so nastali že pred razvojem prevajalske vede, kot se odraža tudi v zgodnjem kritičkem odzivu na slovenski prevod Hemingwayevega romana *Komu zvoni* (1950), ki ga bomo razčlenili v nadaljevanju te razprave.

2.3 Medkulturni položaj književnega prevoda

Nekateri prevodoslovci in kritiki književnemu prevodu pripisujejo večjo moč in vpliv, kot ju ima izvirno besedilo, saj izvirno besedilo lahko doseže le govorce v njem uporabljenega izvirnega jezika, medtem ko prevodi lahko književno besedilo posredujejo govorcem različnih jezikov v raznolikih medkulturnih položajih in ga tako posredujejo številnim jezikovnim skupnostim. Prav tako sposobnost besedila, da zaživi v novem jeziku v prevodu, štejejo za dokaz umetniškega mojstrstva. Književnega prevoda zato navadno ne obravnavajo več kot izvirniku podrejeno besedilo, marveč kot besedilo v medkulturnem položaju, ki živi v drugi kulturi neodvisno od izvirnika. Veliko bralcev prevoda se ne sprašuje o izvirniku in ne razmišlja o posebnostih svojega medkulturnega položaja. Prevodoslovci poudarjajo (Grosman 2004: 45), da prevodno besedilo presega komunikacijsko moč izvirnika s svojo zmožnostjo posredovanja med kulturami. Pričakovanja o delovanju prevodnih besedil so v veliki meri rezultat literarne socializacije v dani kulturi.

Danes proces prevajanja največkrat pojmujejo kot posebno obliko medkulturnega sporočanja oziroma kot proces medkulturnega posredovanja književnosti v določljivi medkulturni pragmatični situaciji, ki ves čas sooblikuje ta proces in bralčevo sprejemanje prevoda (Grosman 2004: 46). Ob tem strokovnjaki opozarjajo, da književni prevod ne more omogočiti dostopa do izvirnega besedila, saj prevod štejejo kot ponovno zapisano besedilo ali metabesedilo z dvojnim avtorstvom.

2.4 Posebnosti kritičskega odziva v procesu medkulturnega posredovanja leposlovnih besedil

Razmislek in pogovor o prebranem umetnostnem besedilu je samodejno nadaljevanje branja. Kadar so taki razmisleki in razgovor oblikovani v pisni obliki kot kritičsko mnenje, to ponavadi nagovarja številne bralce in se trudi nanje tako ali drugače vplivati. Vabi jih k branju ter jim želi pomagati pri spraševanju in razumevanju besedila, širjenju in bogatenju njegovega pomena ter iskanju odgovorov na

nejasna ali dvoumna mesta. Ko strokovnjaki sprejemajo kritikovo bralno aktualizacijo besedila kot kritikovo literarno doživetje, ji s tem samodejno pripisujejo subjektivnost, kar pomeni, da je ocena literarnega dela odvisna od kritikove osebnosti, njegove »subjektivne doživljajskosti« in navezanosti na lastne izkušnje ter prepričanja, s katerimi so povezani njegov čustveni odnos, njegovo znanje o delovanju umetnostnih besedil, izkušnost v medsebojnih odnosih in posebnosti v kritikovem odnosu do avtorja² (Grosman 2004: 111). Na kritiška mnenja bistveno vplivata še poznavanje že dosežene ravni kritiške obravnave predstavljenega besedila, še zlasti predhodno vrednotenje, in splošna raven kritiške kulture v danem literarnem sistemu. Proučevanje diahrone recepcije umetnostnih besedil v kritiških zapisih je pokazalo, da do sprememb v kritiških razbiranjih prihaja zaradi zgodovinsko pogojene umeščenosti v določen čas in prostor.

Novejše raziskave poudarjajo, da je v odnosu do prejemnika oz. bralca funkcija prevodne kritike v tem, da bralcu ponudi objektivno presojo o prevodnem besedilu ter mu tako omogoči kritično in zavestno interpretacijo besedila. Vrste aktualnega kritiškega diskurza so: publicistična prevodna kritika, ki vključuje recenzijo in publicistični prevodnokritiški članek, ter spremna beseda k novo objavljenemu prevodnemu besedilu. Konkretni primeri navedenih besedilnih vrst so izhodišče za predstavitev posebnosti elementov kritiškega bralnega odziva na dejanski slovenski prevod, pri čemer smo za nazornejšo ponazoritev in razčlenitev teh elementov kot primer izbrali prevod Hemingwayevega romana *Komu zvoni*.

2.4.1 Ponazoritev posebnosti kritiškega odziva na primeru slovenskega prevoda Hemingwayevega romana *Komu zvoni*

Teorijo o tesni odvisnosti književnega prevoda od ciljne kulture je podrobneje razdelal prevodoslovec Toury (prim. Grosman 2004:75), ki trdi, da morajo prevajalci – glede na to, da prevodi vedno nastajajo v določljivem kulturnem okolju in že v osnovi odgovarjajo na določene njegove potrebe – delovati v korist kulture, v katero prevajajo (Toury 1981:11). Toury posebej poudarja, da je književni prevod predvsem pojav v ciljni kulturi, njegove funkcije, položaj in besedilna identiteta so določljivi le znotraj te kulture in njene posebne sestavljenosti (Grosman 2004: 75). Vsak književni prevod je zato treba ves čas preučevati v povezavi s ciljnim kulturnim kontekstom. Strokovnjaki (Toury 1981:11) posebej poudarjajo, da je relevantnost posameznih lastnosti prevoda na jezikovni in besedilni ravni relativna, saj se spreminja glede na to, s katerega stališča je posamezna lastnost pomembna. Teorije, ki svoje ocene prevoda utemeljujejo le s stališča izvirnega besedila ali v primerjavi z njim, ne nudijo smiselnega izhodišča za preučevanje književnega prevoda in njegovega učinkovanja v ciljnem literarnem sistemu.

Glede na to, da imajo ciljni bralci prevodnega besedila predznanje, ki izvira iz povsem drugačne kulturne tradicije, in tudi drugačno obzorje bralnih pričakovanj kot

² Ilustrativen primer kritikovega negativnega odnosa do avtorja in predvsem njegovega ideološkega odnosa do sveta je Pirjevčeva negativna ocena vsebinskih in slogovnih elementov v Hemingwayevem romanu *Komu zvoni*, ki jo je objavil v zapisu *O Hemingwayevi umetnosti* (1953).

bralci izvirnika, je pomembno zavedanje, da se kulturni kontekst ciljnega jezika odraža tudi v bralnem odzivu na dejanski prevod. To spoznanje skušamo ponazoriti ob analizi prevodnokritiškega diskurza, ki se je razvil kot odmev na prevod romana *Komu zvoni* pri nas, pri čemer nas zanima, ali in kako so se strokovni bralci odzvali na sporočilno ustreznost prevoda.

V slovenskem kulturnem prostoru je prevod romana *Komu zvoni* od prvega izida leta 1950 do danes izšel osemkrat, vedno v prevodu Janeza Gradišnika, iz česar lahko sklepamo, da je kljub časovno pogojenim družbenim spremembam in vedno večji oddaljenosti od tematike v našem prostoru v vseh obdobjih ohranjal velik pomenski potencial. Na to kažejo tudi pogosti odzivi slovenske strokovne javnosti. Besedilo prevoda se s ponovnimi ponatisi ni spreminjalo, manjše posodobitve je Gradišnik opravil le pri drugem izidu prevoda leta 1964, v zbirki *Sto romanov*. Spremembe so pretežno stilistične narave, predvsem zamenjava zastarelih besed s časovno ustrežnejšimi variantami. Teh posodobitev ni bilo veliko, tako da v besedilu ni opaznih pomenskih premikov. Ugotavljamo, da besedilo ni zastarelo, saj ga v novejšem času z zanimanjem berejo tudi mlajše generacije bralcev, ki so ga ponovno »odkrile«, potem ko je bil roman umeščen med obvezna branja za maturo (2005). To dokazuje, da je Gradišnikov prevod ustrezen, saj uporablja živ in sočen jezik, s čimer se zlasti v dialogih približuje pogovornosti izvirnih dialogov.

Roman je bil s svojo navzočnostjo v slovenskem kulturnem prostoru deležen različno utemeljenih kritičskih pristopov, ki so izhajali iz družbenih spoznanj in vrednot, prevladujočih v obdobju, v katerem so nastajali. V pričujočem prispevku želimo predstaviti nekaj značilnih poudarkov v zgodnjih kritičskih odzivih, ki odražajo, da je bila kritika v prvem desetletju po izidu prevoda močno pod vplivom časovno pogojene družbene stvarnosti.

Janez Gradišnik (1950: 527) v svoji kratki spremni besedi, ki sledi njegovemu prevodu romana *Komu zvoni* z naslovom *Ernest Hemingway*, opozori na slabost Hemingwayeve ubeseditve, ki jo zazna v izbiri pripovedovalčeve perspektive, saj je Hemingwayevo gledanje na svet v osnovi sentimentalno. V zaključku prevajalec ugotovi, da kadar se Hemingwayu posreči premagati te slabosti, ustvarja močna dela, kjer se vsebina in oblika povsem dopolnjujeta. Gradišnik poudari inovativen pisateljev slog, predvsem dialog, za katerega je značilen pogovorni jezik. Hemingway namreč najbolj subtilna čustvena doživetja izrazi s preprostim besedjem, v čemer je tudi največja moč njegovega sloga.

Pričakovali bi, da roman s prikazom vojne tematike omogoča soočenje z lastnim položajem v pravkar preživeli drugi svetovni vojni in samorefleksijo o lastnih predstavah o sobivanju kot temeljnem življenjskem vprašanju. Zanimivo je, da Gradišnik v pogledu na dogajalno zgradbo romana nikjer ne omeni elementa podobnosti s slovensko situacijo v času fašizma; podobnost z lastno življenjsko izkušnjo – gre za podobnost med položajem gverilcev v španski državljanski vojni in našimi partizani med drugo svetovno vojno – bi namreč besedilni svet romana utegnili približati našim bralcem. Morda čas, v katerem je spremna beseda nastala (leta 1950), temu še ni bil

naklonjen,³ vendar pa so se razmere kasneje nekoliko spremenile, na kar je opozoril že pisatelj Juš Kozak, ki je dve leti pozneje napisal publicistični članek o tem romanu.

Juš Kozak je leta 1952 v šesti številki revije *Novi svet* na straneh 387–415 objavil članek z naslovom *Komu zvoni* s podnaslovom *Razmišljanja o umetnosti*, v katerem avtor razpravlja o vlogi resnice v umetnosti po obdobju socialističnega realizma, ki se je v slovenskem oz. jugoslovanskem prostoru končalo po letu 1948, po sporu z Rusijo. V tem kontekstu ocenjuje roman *Komu zvoni*, pri čemer je prežet s splošnim družbenim kolektivističnim duhom takratnega časa. V skladu s tem negativno oceni predstavitev »dinamitarja Roberta Jordana« (Kozak 1952: 387), ki se mu ne zdi tako prepričljiv, kakor so liki gverilcev, torej domačinov. Kozak glavnega junaka sprejema kot razmišljujočega intelektualca, ki sicer ni in noče biti komunist, niti v primeru, da bi v španski državljanski vojni zmagala republikanska Španija. Prikaže kulturno pogojen odnos do sprejemanja lastnih življenjskih odločitev, ki izhaja iz vrednot ameriške kulture, vgrajenih v osebnost Američana Roberta Jordana. Meni, da je karakterizacija Jordana šibka, saj se bralcu »kljub široko razpredenim Jordanovim meditacijam o svobodi in pravični ljudski borbi ne odkrijejo globlji vzroki, ki so privedli Američana med vrste španskih republikancev« (prav tam: 387). Tak pogled ima izhodišče v prevladujočih družbenih vrednotah v času nastanka Kozakovega zapisa, saj odraža kritikovo sprejemanje družbene oz. ideološke usmeritve, po kateri je bil kolektivism vrednoten pozitivno, individualizem pa ni bil zaželen oz. so ga zavračali.

V skladu z družbeno naklonjenostjo delovanju posameznika za skupnost Kozak v umetniški vrh Hemingwayevega ustvarjanja umesti slikanje španskih gverilcev. Meni, da se organiziranost španskih gverilcev ne more primerjati z izkušnjo našega partizanskega boja, saj so se naši partizani borili pod enotnim vodstvom in z določeno ideologijo, medtem ko za španske borce tega ne more trditi (Kozak 1952: 410). Politične okoliščine sprejema dajejo romanu specifično težo in v prikazu zgodovinskih elementov skoraj dokumentarno vrednost.

Upoštevajoč družbeno-zgodovinski trenutek, v katerem je zapis nastal, je Kozak zadostil merilom objektivnosti v tem smislu, da je dosledno upošteval prevladujoče družbene vrednote, ki so po zatonu socialističnega realizma postale bolj odprte za

³ Odgovor na vprašanje, zakaj Gradišnik v spremni besedi ni omenil podobnosti med gverilskim bojevanjem v španski državljanski vojni z bojem slovenskih partizanov, s čimer bi med slovenskimi bralci spodbudil še večje zanimanje za branje, je možno iskati v dveh smereh: ali sam o tem ni mogel pisati, ker ni imel neposredne izkušnje partizanskega boja, ali pa se je želel izogniti možnim negativnim odzivom oblasti na motiv stalinizma v romanu. V dogajalni strukturi namreč nastopa tudi konkretna zgodovinska osebnost André Marty, pripadnik stalinistov, ki so bili v času izida prevoda romana *Komu zvoni* pri nas že ideološko preganjani zaradi jugoslovanskega spora s Stalinom oz. informbirojem v letu 1948. Namig za tako razmišljanje najdemo posredno v Gradišnikovem pismu Gordani Banjanin, avtorici magistrskega dela z naslovom *Ernest Hemingway pri Slovencih*, v katerem ji prevajalec razkrije, v kakšnih družbenih okoliščinah je prevedel roman *Komu zvoni* za Cankarjevo založbo, kjer je bil takrat urednik pesnik Cene Vipotnik. Med drugim je zapisal: »*Komu zvoni*, po mojem mnenju avtorjevo najboljše delo, naju je očaral, bala pa sva se kakih političnih posledic, saj v romanu nastopa negativno orisan André Marty, tedaj še zagrizen stalinist (pozneje se je spreobrnil in postal demokratičen socialist), kakršni so bili tudi naši oblastniki. No, Vipotnik je tvegäl in zgodilo se ni nič. Roman je naše beroče občinstvo navdušil, zato je tudi pozneje še večkrat izšel« (Banjanin 2002: 163).

vplive zahodnega sveta, še vedno pa so poudarjale kolektivni duh in niso bile naklonjene individualizmu. Nekateri strokovnjaki so v Kozakovem zapisu prepoznali subjektivni pristop, npr. literarna zgodovinarja Jože Pogačnik in Fran Zadravec v *Zgodovini slovenskega slovstva* (1973: 468).

Dušan Pirjevec je v svojem članku z naslovom *O Hemingwayevi umetnosti*, ki je izšel v reviji *Beseda* (1953: 555–561), kritično obravnaval roman *Komu zvoni*, pri čemer je ocenjeval način ubeseditve in slogovne posebnosti v dogajalni zgradbi romana, na osnovi svojih zaključkov pa ugotavljal, kako je pisatelj zadostil umetnostnim kriterijem visoke literature. Literarno delo vrednoti po svojih subjektivnih merilih, ki jih posebej ne predstavi. Ugotavlja, da so v romanu zgoščene velike energije, vendar po Pirjevčevem (1953: 556) mnenju te energije »izhlapevajo neizrabljene«. Pirjevec je ob tem, ko je roman negativno ocenil in ga na neki način za potencialne bralce razvrednotil, uporabil subjektivna in nedorečena merila. Izkušnemu bralcu Pirjevčeva ocena o dogajalnih, zgradbenih in slogovnih elementih romana *Komu zvoni* ne daje jasne utemeljitve o slabostih in kvalitetah besedila, zlasti pa ne nudi utemeljene motivno-tematske in slogovne razčlenitve besedila; a kljub temu je avtor zapisa roman predstavil kot slabo realizirano literarno delo.

3 Sklep

Preučevanje bralnega odziva na prevodna besedila odkriva, da je opomenjanje prevodnega besedila zapleten proces, ki zahteva poznavanje celostnega koncepta besedila. Značilna zanj sta lasten jezikovni izraz in zunajbesedilna pragmatična situacija, kar se odraža tudi v kritičnem bralnem odzivu na konkretno besedilo v medkulturnem položaju. S tem ko kritika kanalizira bralčevo doživetje besedila, po eni strani prevrednoti njegovo intuitivno interpretacijo, po drugi strani pa mu omogoča bolj poglobljeno doživetje besedilnih struktur in pomenov. Kritika je pri tem toliko objektivna, kolikor se merila za vrednotenje ujemajo z veljavnimi normami in pričakovanji v ciljni kulturi (Orel Kos 2002: 71). Učinki prevodne kritike na prejemnike/bralce variirajo glede na dejavnike, kot so dostopnost bralcem, poglobljenost in prepričljivost. Strokovnjaki, ki proučujejo diahrono recepcijo umetnostnih besedil v kritičnih zapisih, ugotavljajo, da do sprememb v kritičnih razbiranjih ne prihaja le zaradi vedno novih generacij bralcev, pač pa tudi zaradi zgodovinsko pogojene umeščenosti v določen čas in prostor.

To dejstvo se odraža v konkretnih kritičnih zapisih na prevodno besedilo. V pričujočem prispevku na primeru kritičnega odmeva na dejanski prevod ugotavljamo, da je opomenjanje ideoloških vidikov v vsebinski zgradbi romana *Komu zvoni* pri slovenskih bralcih spodbudilo širše procese medkulturnega razumevanja. Besedilo že od svojega vstopa v slovenski literarni svet (1950) omogoča spoznavanje različnih možnosti osmišljanja človeškega življenja ter dejstva, da drugi ljudje in kulture oblikujejo vrednote po različnih življenjskih izkušnjah. Kritični odziv na prevod romana *Komu zvoni* potrjuje predpostavko, da se delovanje prevoda tega romana ravna po notranjih okoliščinah v ciljni, tj. slovenski kulturi, z njimi pa se spreminjajo tudi

njegove funkcije oz. možnosti interpretacije. Kritiki ne posvečajo pozornosti dejstvu, da obravnavajo prevod, ne pa izvirno besedilo, kar je razumljivo, saj v času nastanka navedenih kritičskih zapisov literarna stroka še ni razlikovala med obema tipoma besedil. Kljub temu pa je jasna osnovna funkcija Hemingwayevega romana v slovenskem literarnem sistemu, saj je v bralnem odzivu opredeljeno, kako oz. s katerimi elementi je besedilo romana obogatilo slovenski kulturni prostor. Kritičski odziv pokaže, kako so se v kratkih časovnih intervalih med nastankom posameznih zapisov družbene razmere na Slovenskem začele spreminjati v prid vloge posameznika v družbi. V ospredje so počasi prihajale intimne vrednote, čeprav še niso bile jasno izražene. Ta element odziva dokazuje, da kritičski odziv na prevod omogoča razbiranje družbenih sprememb v ciljni, v tem primeru slovenski kulturi. Kritika bralcu ponudi presojo o prevodnem besedilu in mu tako omogoči lastno kritično in zavestno interpretacijo besedila.

Literatura

- BANJANIN, Gordana, 2005: *Ernest Hemingway pri Slovencih*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- EVEN-ZOHAR, Itamar, TOURY, Gideon, 1981: Introduction to Translation Studies. *Poetics Today* 2/4: 5–11.
- GRADIŠNIK, Janez, 1950: Ernest Hemingway: *Komu zvoni*. Prevedel Janez Gradišnik. Ljubljana: Cankarjeva založba: 525–529.
- GROSMAN, Meta, 2004: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- GROSMAN, Meta, MOZETIČ, Uroš (ur.), 1997: *Književni prevod*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- HEMINGWAY, Ernest, 1950: *Komu zvoni*. Prevedel Janez Gradišnik. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- HEMINGWAY, Ernest, 1964: *Komu zvoni*. Sto romanov 2. Prevedel Janko Gradišnik. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- HEMINGWAY, Ernest, 2004: *For Whom the Bell Tolls*. London: Arrow Books, The Random House Group Limited. (Prvi natis 1941. Velika Britanija: Jonathan Cape Ltd. Obnovitev avtorskih pravic: Mary Hemingway 1968.)
- KOZAK, Juš, 1952: Komu zvoni. *Novi svet* 6: 387–415.
- NORD, Christiane, 1991: *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.
- OREL KOS, Silvana, 2002: *Prevodna kritika v teoriji in praksi*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- OŽBOT, Martina, 2006: *Prevajalske strategije in vprašanje koherence ob slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja*. Slavistična knjižnica 10. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- PIRJEVEC, Dušan, 1953: O Hemingwayevi umetnosti. *Beseda* II/9. 555–561.
- POGAČNIK, Jože, ZADRAVEC, Franc, 1973: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Maribor: Obzorja.
- SNELL-HORNBY, Mary (ur.), 1986: *Übersetzungswissenschaft – eine Neuorientierung. Zur Integration von Theorie in Praxis*. Tübingen: Francke.
- STOLZE, Radegundis, 1994: *Übersetzungstheorien. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- TOURY, Gideon, 1981: Translated Literature: System, Norm, Performance. *Poetics Today* 2/4: 9–27.